

Milvus migrans

(Bodd., 1783)

Kania czarna

Rząd: szponiaste, podrząd: jastrzębiowce, rodzina: jastrzębiowate

Status występowania w Polsce

Miejscami nieliczny, zwykle bardzo nieliczny ptak lęgowy i przelotny; liczniejszy na zachodzie. Wyjątkowo spotykany w kraju podczas łagodnych zim.

Opis gatunku

Kania czarna jest średniej wielkości ptakiem drapieżnym, nieco większym od myszołowa zwyczajnego.

Wymiary: długość ciała 55–60 cm, rozpiętość skrzydeł 130–150 cm. Samice są nieco większe od samców; masa ciała samca 650–950 g, a samicy 750–1100 g.

Upierzenie obu płci jest jednakowe – brązowe z jaśniejszą, szarawą głową. W locie spód ciała jest jednolicie brązowy, ze słabo wyróżniającymi się rozjaśnieniami na spodzie skrzydła, na łatkach 1. rz.. Wierzch ciała jest brązowy, głowa szarawa, a pośrodku skrzydeł podłużne, dość słabo zaznaczone rozjaśnienia. Upierzenie młodociane jest bardziej kontrastowe niż u ptaków dorosłych, z licznymi jasnymi obwódkami piór okrywowych. Głosy: wibrujące „hije hijijijij” lub „klui i i i i”. Zaniepokojony ptak wydaje ostry okrzyk „ki ik ik ik”.

Sylwetka w locie odznacza się długimi, wygiętymi skrzydłami i długim, wciętym na końcu ogonem. Podczas krążenia i szybowania skrzydła ułożone są w kształcie przypominającym płaską literę M, z częścią przedramieniową wzniesioną ku górze, a dłoniową trzymaną płasko lub lekko opuszczoną w dół. Lot lekki i zwiny, ptaki często krążą na nieruchomych skrzydłach, postępując się długim ogonem jak sterem.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

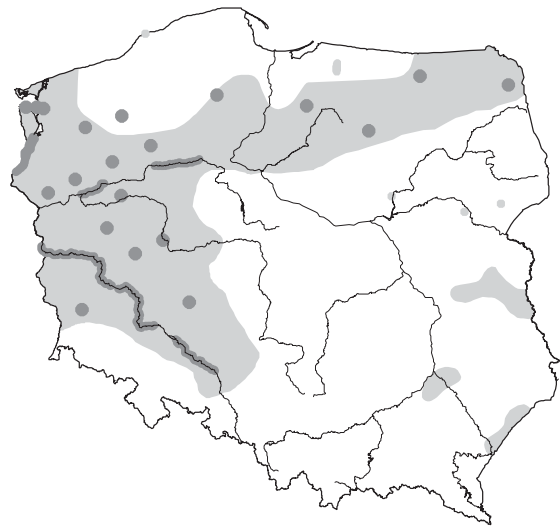
Od innych gatunków krajowych ptaków drapieżnych kanie generalnie różni się długim i wciętym ogonem oraz opisanym wyżej ułożeniem skrzydeł w locie.

W porównaniu z kanią rudą *Milvus milvus* (A074), kania czarna odznacza się wyraźnie słabiej wciętym ogonem (głębokość wcięcia zaledwie około 3 cm), bardziej jednolitym, brązowym ubarwieniem, brakiem dużych białych plam na spodzie dłoni i brakiem pomarańczowej barwy na wierzchu ogona, kontrastującej z brązowym grzbietem.

Biologia

Tryb życia

Kania czarna jest ptakiem dziennym. W Polsce jest to gatunek terytorialny – poszczególne pary gnieźdzą się w od-

ległości co najmniej kilkuset metrów od siebie i bronią terytoriów w pobliżu gniazda. Na południu Europy często gniazduje w skupiskach podobnych do kolonii, liczących do kilkudziesięciu gniazd. Poza okresem lęgowym (na przelotach i na zimowiskach) towarzyska, nierzadko widziana w większych stadach.

Lęgi

Dojrzałość płciową osiąga w wieku 3–4 lat. Odbywa jeden lęg w roku. W przypadku straty lęgu na wczesnym etapie wysiadywania możliwa jest powtórka lęgu. Na lęgowiskach pojawia się na przełomie marca i kwietnia. Gniazdo buduje w górnej części korony starego drzewa (najczęściej na dębie, topoli lub sośnie, zależnie od lokalnej dostępności), przeważnie w rozwidleniu pnia, na bocznej gałęzi tuż przy pniu lub z dala od niego. Charakterystyczna wyściółka gniazda składa się ze szmat, papierów, folii, grudek ziemi i rozmaitych odpadków, brak w niej natomiast ulistnionych gałązek. Jaja składane są zazwyczaj w drugiej połowie kwietnia. Zniesienie liczy 1–4 jaja, najczęściej 2–3 jaja. Ich wysiadywaniem zajmuje się głównie samica, podczas gdy samiec zdobywa pokarm dla siebie i partnerki oraz broni terytorium gniazdowego. Młode klują się po ok. 35 dniach wysiadywania, na przełomie

maja i czerwca. Okres wzrostu piskląt w gnieździe trwa ok. 50 dni. Przez pierwsze 2–3 tygodnie po kluciu samica przebywa stale przy gnieździe, pilnując, ogrzewając i karmiąc młode, natomiast zaopatrywaniem rodziny w pokarm zajmuje się wyłącznie samiec. Począwszy od 3.–4. tygodnia życia młodych, samica również zaczyna uczestniczyć w polowaniach, a młode pozostają w gnieździe same, czekając na przyłot rodzica z pokarmem. W pierwszej połowie lipca młode przechodzą z gniazda na gałęzie i zaczynają trenować lot. Rodzina trzyma się w pobliżu gniazda jeszcze przez około miesiąc po wylocie młodych, a terytorium lęgowe opuszcza w sierpniu. Dane na temat lokalnego zagęszczenia populacji lęgowej w kraju są nieliczne. Zagęszczenie par stwierdzone w dolinach kilku większych rzek w zachodniej części kraju wynosiło zwykle od 3–4 do kilkunastu par na 100 km biegu rzeki. Na większości przebadanych powierzchni próbnych w Polsce gatunek ten osiągał niewielkie zagęszczenie, rzędu 1–3 p./100 km², lub nie występował wcale. Najwyższe zagęszczenie zanotowano w Sierakowskim PK (Wielkopolska) – 8 p./100 km².

Wędrowniki

Kania czarna należy do tak zwanych migrantów dalekodystansowych, odbywających przelot między eurazjatyckimi terenami lęgowymi a położonymi w środkowej i południowej Afryce obszarami zimowania. Wędrownika odbywa się w ciągu dnia, ptaki lecą często w większych grupach. Z terenów lęgowych odlatują stosunkowo wcześniej, już w drugiej połowie sierpnia, a w przypadku ptaków, które straciły lęgi – nawet wcześniej. W rejonie śródziemnomorskim przelotne ptaki pojawiają się od lipca, szczyt przelotu przypada tam na sierpień, a już w połowie września przelot jesienny ulega zakończeniu. W Szwajcarii dorosłe kanie czarne odlatują 3–4 tygodnie wcześniej niż młode, natomiast w Hiszpanii stwierdzono wcześniejsze opuszczanie lęgów przez ptaki młode. W basenie Morza Śródziemnego (Cieśnina Gibraltarska, Płw. Apeniński, Bosfor) stada powracających do Europy kań czarnych pojawiają się wiosną, w drugiej połowie lutego. Szczyt przelotu wiosennego przypada tam na marzec i kwiecień, a nieliczne lecące ptaki spotyka się jeszcze nawet w maju. W Polsce przelotne kanie czarne widuje się od połowy marca do ostatnich tygodni kwietnia.

Zimowanie

Europejskie kanie czarne zimują w Afryce, na południe od Sahary, aż do południowych krańców kontynentu. Na zimowiskach dochodzi do zetknięcia się wędrownych populacji kań podgatunku europejskiego *M. m. migrans* z mniej więcej trzykrotnie liczniejszą osiadłą populacją podgatunku afrykańskiego *M. m. parasitus*. W okresie zimowania kanie pędzą stadny tryb życia. Znanym zjawiskiem są między innymi zbiorowe noclegowiska, gromadzące setki ptaków tego gatunku.

Pokarm

Chociaż kania czarna gnieździ się w lasach, jednak pokarm zdobywa wyłącznie na terenach otwartych, głównie

nad wodami i w krajobrazie rolniczym. Jest ona słabo wyspecjalizowanym drapieżnikiem, korzystającym z bardzo różnorodnych źródeł pokarmu. Zasadniczy składnik jej diety stanowią ryby, drobne ssaki i ptaki, a także padlina. Proporcje ilościowe poszczególnych rodzajów ofiar wahają się znacznie, w zależności od lokalnych warunków. W pobliżu zbiorników wodnych większy udział uzyskują ryby, a w krajobrazie rolniczym dominują gryzonie i drobne ptaki. W poszukiwaniu zdobyczy kania penetruje skraje lasów i wszelkiego typu tereny otwarte: brzegi wód, mokradła, tereny rolne, skraje osiedli ludzkich, śmietniska, itp. Najlepsze warunki do życia znajduje na obszarach o urozmaiconym krajobrazie, zapewniających wysoką różnorodność siedlisk na potencjalnych terenach łowieckich.

Występowanie

Siedlisko

Kania czarna związana jest z obszarami o urozmaiconym krajobrazie, z dużym udziałem siedlisk otwartych, a przede wszystkim z obecnością większych zbiorników wodnych, jak rzeki, jeziora, stawy rybne i inne. Tereny leśne wykorzystuje wyłącznie jako miejsca lokalizacji gniazda i zwykle osiedla się na krawędzi lasu, bardzo rzadko wnikając daleko w głąb (wówczas gniazdo położone jest na skraju zrębu, polany śródleśnej, itp.).

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 3140 Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łąkami ramienic *Charetea*
- 3150 Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*
- 3270 Zalewane muliste brzegi rzek
- 6510 Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (*Arrhenatherion elatioris*)
- 9110 Kwaśne buczyny (*Luzulo-Fagenion*)
- 91E0 Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (*Salicetum albo-fragilis*, *Populetum albae*, *Alnenion glutinoso-incanae*), olsy źródlikowe
- 91F0 Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (*Ficario-Ulmetum*)

Rozmieszczenie geograficzne

Kania czarna jest jednym z najszerzej rozprzestrzenionych i najliczniejszych ptaków drapieżnych na świecie, sześć podgatunków zasiedla rozległe obszary Europy, Azji, Bliskiego Wschodu, Afryki oraz Australii i Oceanii. Ptaki należące do europejskiego podgatunku *M. m. migrans* gnieźdzą się najliczniej w zachodniej części kontynentu, w strefie wpływów klimatu atlantyckiego, a także w północno-zachodniej Afryce i w środkowej Azji, do gór Tień-Szań na wschodzie i Pakistanu na południu. Zimuje w Afryce, na południe od Sahary aż po południowe krańce kontynentu.

Rozmieszczenie w Polsce

W Polsce kania czarna gnieździ się głównie w północnej i zachodniej części kraju, w lasach Warmii i Mazur, Pojezierza Pomorskiego i Wielkopolskiego oraz w zalesionych dolinach większych rzek, zwłaszcza Odry i Warty. W centralnej i południowo-wschodniej Polsce jest to ptak zdecydowanie rzadszy, a na wielu obszarach nie występuje w ogóle.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą, którego nie dotyczą zwolnienia od zakazów wynikające z wykonywania czynności związanych z prowadzeniem racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej lub rybackiej, wymagający ustalenia stref ochrony ostoi, miejsc rozrodu lub regularnego przebywania (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237) Polska czerwona księga zwierząt (2001): NT gatunek niższego ryzyka, ale bliski zagrożenia

Status zagrożenia w Europie: V gatunek narażony na wyginięcie

BirdLife International: SPEC 3

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik II

Konwencja Bońska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Kania czarna, jako gatunek związany z terenami pojezierzy i dolin rzecznych, występuje często na tych obszarach chronionych, które obejmują wymienione rodzaje krajobrazu. Są to przede wszystkim parki krajobrazowe (np. Sierakowski PK w Wielkopolsce, PK Doliny Baryczy na Dolnym Śląsku) i obszary chronionego krajobrazu, rzadziej parki narodowe (np. Wigierski PN).

Dzięki wpisaniu na listę gatunków objętych ochroną strefową miejsc rozrodu i stałego przebywania, od roku 1995 znaczna część drzewostanów gniazdowych kani objęta jest ochroną w postaci stref ochronnych wokół gniazd.

Rozwój i stan populacji

Liczebność całej europejskiej populacji kani czarnej znacznie spadła w ciągu ubiegłego stulecia. O ile na zachodzie kontynentu proces ten najprawdopodobniej został w ostatnim ćwierćwieczu powstrzymany lub nawet uległ odwróceniu, na wschodzie trwa on nadal. Z tego względu kania czarna została zaliczona do grupy gatunków zagrożonych w skali europejskiej. Przyczyny takiego stanu rzeczy nie są do końca wyjaśnione. Zauważyć należy, że obserwowany regres liczebności kani czarnej nie dotyczy blisko spokrewnionej kani rudej. Do najczęściej wymienianych potencjalnych przyczyn spadku liczebności kani czarnej na wielu obszarach zalicza się zwiększoną podatność na kumulację zanieczyszczeń, szybkie zmiany w gospodarce rolnej

zmniejszające jej bazę pokarmową oraz przekształcanie siedlisk podmokłych i dolin rzecznych.

Wielkość populacji lęgowej kani czarnej w Europie szacowana jest na 72 000–98 000 p., w tym 50 000–70 000 p. w samej Rosji. Z pozostałych 22 000–28 000 p. większość zamieszkuje obszar zaledwie czterech krajów: Hiszpanii (9000 p.), Francji (5800–8000 p.), Niemiec (według różnych szacunków: 2500–3000 lub 5000–7000 p.) i Szwajcarii (1200–1500 p. w latach 1993–1996).

Polska znajduje się na pograniczu strefy spadku liczebności na wschodzie i strefy stabilnej lub wzrostowej na zachodzie kontynentu. Na początku lat 80. wielkość krajowej populacji kani czarnej oceniano na około 500 p. Oceny z końca lat 90., na poziomie 300–400 p., wskazują na spadek liczebności gatunku. Sytuację taką potwierdzają dane z nielicznych powierzchni próbnych umożliwiających porównanie aktualnej liczebności ze stanem z lat poprzednich. Na żadnej z nich nie zanotowano w ostatnich dekadach zdecydowanego wzrostu liczebności kani czarnej, natomiast dla co najmniej kilku istnieją oznaki spadku liczby p. lub całkowitego wycofania się (m.in. na Dolnym Śląsku, w Wielkopolsce i na Pojezierzu Pomorskim). Najliczniej kania czarna w latach 90. notowana była w następujących ostojach ptaków: w Wielkopolsce i na Ziemi Lubuskiej (łączna liczebność 110–120 p.) – w Puszczy Noteckiej (25–29 p.), w Dolinie Środkowej Noteci (4 p.), w Dolinie Dolnej Noteci (2–4 p.), w ostoi Wielki Łęg Obrzański (2–6 p.), w Ostoi Rogalińskiej (5 p.), w Puszczy nad Gwdą (4 p.), w Dolinie Środkowej Odry (5–14 p.), w Puszczy Barlineckiej (3–5 p.) oraz w ostoi Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry (3–5 p.); na Śląsku (60–70 p.) – w Borach Dolnośląskich (3–5 p.), w Dolinie Baryczy (10–15 p.), na obszarze Grądów Odrzańskich (10–12 p.) i na terenie Łęgów Odrzańskich (14–16 p.); na Warmii i Mazurach (45–60 p.) – w Lasach Iławskich (3–5 p.), nad Jeziorem Dobskim (5 p.), w Puszczy Augustowskiej (2–5 p.) i w Puszczy Napiwodzko-Ramuckiej (15–20 p.); na Pomorzu Zachodnim (30–40 p.) – w Dolinie Dolnej Odry (7–12 p.), nad Zalewem Szczecińskim (3 p.), w Puszczy Goleniowskiej (3–4 p.), na łąkach Skoszewskich (3–4 p.), w Lasach Puszczy nad Drawą (4–6 p.), na terenie Ostoi Iłńskiej (3–5 p.), Ostoi Drawskiej (4–6 p.) i Ostoi Witnicko-Dębnieńskiej (4–6 p.); na Pomorzu Środkowym i Gdańskim (25–35 p.) – w Borach Tucholskich (8–11 p.), na Lubelszczyźnie (10–20 p.), w Małopolsce (10–20 p.) i na Nizinie Północnopodlaskiej (3–5 p.).

W ostatnich dziesięcioleciach zaobserwowano zmianę proporcji liczebności obu występujących w Polsce gatunków kani. O ile jeszcze w połowie lat 80. kania czarna przewyższała u nas liczebnie kanię rudą (500 p. kani czarnej i 300 p. kani rudej), to w ciągu lat 90. sytuacja uległa odwróceniu (aktualnie 300–400 p. kani czarnej i 650–700 p. kani rudej).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk gniazdowych i siedlisk żerowania w wyniku rozwoju turystyki i rekreacji w pobliżu zbiorników wodnych;

- utrata siedlisk gniazdowych i siedlisk żerowania w wyniku zmian reżimu hydrologicznego rzek, zmieniających częstość i długość zalewów w dolinach rzecznych;
- utrata siedlisk gniazdowania w wyniku wycięcia starodrzewu na obszarach leśnych w sąsiedztwie zbiorników wodnych;
- utrata siedlisk gniazdowania w wyniku usuwania starodrzewu z międzywala dolin rzecznych;
- utrata siedlisk żerowania w wyniku intensyfikacji rolnictwa i związanej z nią likwidacji różnorodności otwartego krajobrazu (likwidacja zabagnień i oczek wodnych, usuwanie zadrzewień, tworzenie rozległych monokultur);
- utrata siedlisk żerowania w wyniku zmiany ekstensywnie użytkowanych łąk i pastwisk na intensywnie użytkowane uprawy;
- drapieżnictwo, a zwłaszcza rabowanie łęgów przez kruk i wronę siwą;
- kolizje z napowietrznymi liniami energetycznymi, a także kolizje z elektrowniami wiatrowymi, zwłaszcza ustawianymi w dolinach rzecznych i miejscach koncentracji ptaków;
- bezpośrednie zatrucie osobników powodowane przez chemiczne zanieczyszczenie środowiska, a zwłaszcza niekontrolowane zrzuty substancji chemicznych do wód oraz zjadanie padliny zawierającej śrut ołowiany.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej Poradnika (str. 19).

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek;
- w uzasadnionych przyrodniczo przypadkach wprowadzić korektę instrukcji gospodarowania wodą na zbiornikach już istniejących, tak by w dolinie rzeki poniżej piętrzenia utrzymane zostały okresowe zalewy wiosenne;
- użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów;
- zachować i odtwarzać lasy nad brzegami zbiorników i cieków wodnych, zwłaszcza zalewowe;
- nie usuwać wszystkich lasów i zadrzewień nadrzecznych z międzywala (należy kształtować ich formę przestrzenną, tak by umożliwiały one przejście wielkiej wody i lodu);
- popierać ekstensywne rolnictwo, związane z utrzymaniem zróżnicowanego krajobrazu rolniczego;
- ograniczyć wędkowanie i biwakowanie na wyznaczonych odcinkach brzegów rzek i jezior (w pobliżu miejsc łęgowych kani) w okresie od początku kwietnia do końca lipca;

- utworzyć strefy ochronne na zbiornikach wodnych (jeziora, większe rzeki) w pobliżu miejsc gniazdowania kani, z zakazem używania sprzętu wodnego (jachty, kajaki, łodzie motorowe, itp.) w okresie od początku kwietnia do końca lipca;
 - ograniczyć użycie śrutu ołowianego w amunicji myśliwskiej, stosowanej do polowań na ptaki wodno-błotne.
- Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej Poradnika (str. 20).

Propozycje badań

Zbadać:

- rozmieszczenie stanowisk i liczebność populacji łęgowej;
- wybiórczość siedliskową (gniazdową i żerowiskową);
- sukces łęgowy w zależności od warunków siedliskowych;
- wpływ drapieżnictwa, a zwłaszcza ptaków krukowatych i gołębiarza na sukces łęgowy;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu populacji łęgowej;
- skuteczność czynnej ochrony gatunku.

Monitoring

- coroczne liczenie ptaków łęgowych na losowych powierzchniach rzędu 300–500 km² połączone z oceną udatności łęgów. Metodyka do ustalenia;
- co 3 lata należy przeprowadzać liczenia na powierzchniach próbnym wyznaczonych w największych krajowych ostojach kani. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- ADAMSKI A. 1992. Wybrane aspekty ekologii rozrodu kani czarnej *Milvus migrans* w dolinie Odry na Śląsku. Praca magisterska, UWr. Wrocław, Mscr.
- ADAMSKI A., LONTKOWSKI J., MACIOROWSKI G., MIZERA T., RODZIEWICZ M., STAWARCZYK T., WACŁAWEK K. 1999. Rozmieszczenie i liczebność rzadszych gatunków ptaków drapieżnych w Polsce w końcu XX wieku. *Not. Orn.*, 40: 1–22.
- ADAMSKI A., LONTKOWSKI J., TOMIAŁOJCZAK L. 2001. *Milvus migrans* (Boddaert, 1783) – Kania czarna. W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, s. 131–134.
- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BEDNORZ J., KUPCZYK M., KUŹNIAK S., WINIECKI A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, 640 s.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.

- DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, 525 s.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their distribution and abundance. London, s. 903.
- ORTLIEB R. 1998. Der Schwarzmilan. Die Neue Brehm-Bücherei 100. Hohenwarsleben, 176 s.
- TOMIAŁOJC L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność.

Warszawa, 462 s.

- TOMIAŁOJC L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- TUCKER G. M., HEATH M. F. (red.) 1994. Birds in Europe; their conservation status. Conservation Series No. 3. BirdLife International, Cambridge, 600 s.

Artur Adamski

A073